

Rekonstruktion af uniformer fra 1764

Indledning.

Tøjhusmuseet gennemførte i foråret og sommeren 2000 en rekonstruktion af uniformer fra Oldenborgske geworbne Infanteriregiment, som de så ud i 1764. Baggrunden for projektet var etableringen af en skolerettet virksomhed på Kastellet i København. Tøjhusmuseets skoletjeneste har i samarbejde med kommandantskabet i Kastellet tilrettelagt et undervisningsforløb, hvor skoleeleverne får et indtryk af de hvervede soldaters dagligdag i Kastellet omkring midten af 1700tallet. Som et element i dette forløb, iklædes enkelte af børnene rekonstruerede uniformer, hvori de bl.a. gennemfører en tidstypisk ceremoni som faneeden. For at kunne gennemføre dette rollespil, skulle der fremstilles uniformer til 2 menige musketerer, en auditør, en fændrik, en kompagnichef og regimentschefen. Rekonstruktionen af uniformerne blev udført af tekstilhåndværker Annette Maslak i samarbejde med museumsinspektør Karsten Skjold Petersen. Udover uniformerne indebar projektet rekonstruktion af Oldenborgske Regiments fane, samt to pigekjoler. Disse genstande blev fremstillet af tekstilhåndværker Bente Kristensen.

Kildegrundlaget.

Fra 1700tallet findes kun ganske få uniformsgenstande bevaret. Tøjhusmuseet råder eksempelvis kun over én kjole, der stammer fra 1790. Fra perioden omkring 1764 råder Tøjhusmuseet kun over en officershat. På Frederiksborgmuseet findes derudover en ringkrave fra perioden. Da det fysiske kildemateriale var så spinkelt, måtte rekonstruktionen i høj grad basere sig på samtidige tegninger og uniformsreglementer.

Dog blev der på Rigsarkivet gjort et enestående fund i form af to referenceskrivelser fra hhv. en dansk og en tysk klædesfabrik, begge fra netop 1764. De to skrivelser var pålimet ufalmede klædesprøver der afslørede materialernes farve og kvalitet. Det fremgik endvidere af den ene prøve, at Oldenborgske Regiment fik sin uniform med hvid kendingsfarve i 1761. I årtierne før og efter havde regimentet ellers mørkegrøn kendingsfarve. Da slidterminen ifølge munderingsreglementet var 3 år ved vi, at den hvide farve blev båret til ind i 1764.

Af samtidige tegninger findes dels Carl Bertram: Vorstellung der sämtlichen königl. Dänischen Armee, worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jeden Regimente ein Officier und Gemeiner in völliger Mondirung abgebildet sind... Kbh. 1761, dels et anonymt værk fra Preussen, der almindeligvis benævnes spionbogen: Uniformes der Ober Officiers und Gemeinen eines jeden Corps und Regiments von der gantzen Königl. Dänischen Armée in den Jahren 1762, 1763. Abgezeichnet und nach der Couleur illuminiert. Det første værk afbilder en officer og en menig fra Oldenborgske Regiment i fuld figur, det andet blot en kjole for hhv. officer og menig. Disse tegninger blev suppleret med tegninger af andre regimenters uniformer fra både før og efter året 1764. Hver især kunne de afsløre en række detaljer. Tegningerne oplyste imidlertid intet om hvilke materialer de enkelte uniformsgenstande var fremstillet af. Disse oplysninger blev fremdraget af periodens uniformsreglementer og øvrige

uniformsbestemmelser.

Uniformskjoler

Kjolernes snit er rekonstrueret på baggrund af de samtidige danske tegninger samt udgivne snitmønstre fra bevarede udenlandske uniformer. Kjolerne er fremstillet af rødt klæde, med råkvidt bajfoer (d.v.s. lærredsvævet kamgarnsuld) samt rabatter, krave og ærmeopslag af hvidt klæde. Egentlig burde menigkjolerne have været syet af mindre fint valket klæde end officerernes, men leverandøren havde visse mindstemål. Økonomien i projektet tillod ikke, at museet hjemtog en hel rulle af det mindre fine menigklæde. Alle kjolerne er derfor fremstillet i den finere officerskvalitet.

Kjolerne er for så vidt ens for hhv. menige og officerer. Forskellen består og bestod i de såkaldte sløjfer der findes på kjolens forstykke, på ærmeopslagene, på lommeklapperne og bag på lænden. På menigkjolerne er sløjferne lavet af gule uldtresser, på officerernes af guldbroderi. I dag kan sådanne broderier fremstilles på maskine til en brøkdel af prisen for håndbroderi. For at forenkle processen, valgte vi at lade sløjferne brodere på små klædesstykker som derefter blev syet på uniformerne. Oprindeligt var sløjferne broderet direkte på uniformen, og officerssløjferne var i øvrigt fremstillet af rigtig guldtråd. Dette kan stadigvæk fås, men er selvsagt rasende dyrt. Valget faldt derfor på en syntetisk guldtråd der ligner den rigtige vare ganske godt.

Markedets udvalg af knapper er overordentlig stort og det lykkedes at finde nogle der ligner de oprindelige flade messingknapper. I samtiden brugte soldaterne meget tid på at polere knapper. For at undgå dette, valgte vi nogle moderne gyldne knapper der ligner nypudsede messingknapper, men som ikke kræver pudsning fremover. Auditøren bar ikke en rigtig uniform. Ifølge uniformsbestemmelserne skulle han således blot bære "en simpel rød klædning".

Veste og benklæder.

Veste og knæbukser er ligeledes fremstillet af klæde, dog med foer af hamplærred. Vestenes snit fremgik rimelig tydeligt af de samtidige tegninger. Anderledes problematisk var bukserne. På tegningerne kan buksernes lukning næsten aldrig ses, idet den forsvinder op under vesten og kjolen. På tegningerne kan man dog se, at der i perioden både anvendtes bukser med smæk og med gylplukning. I sine samlinger har Tøjhusmuseet to par gule knæbukser, der antagelig er rytterbukser fra sidste fjerdedel af 1700tallet. Begge disse er forsynet med gylplukning og det var derfor nærliggende at kopiere deres form.

På de to kendte afbildninger af Oldenborgske Regimets uniform fra perioden 1761-64, er der stor forskel på vesten og buksernes grønne farve. Problemet løstes ved fundet af de ovennævnte stofprøver på Rigsarkivet. Heraf fremgik det, at det var den såkaldte spionbogs farvegengivelse der var korrekt.

Hatte.

De trekantede hatte er trukket i facon med vand over en hovedblok. Udgangspunktet er en såkaldt capeline, en rund sort filthat med bred skygge der findes i handelen. Officerernes hatte er kantet med en syntetisk guldblonde. Samme blonde går omkring pulden og ender i kvasten ved hattens højre hjørne/horn. Den sorte sløjfekokarde er formet af repsbånd, oprindelig var kokarder af silke. De meniges hatte er kantet med gul uldtresse. Omkring pulden har de en lidse der ender i en kvast ved hver af hattens bagerste hjørner/horn. Pomponen er fremstillet af gul uldtråd. I Tøjhusmuseets eksemplar af det ovennævnte værk af Bertram fra 1761, ses den meniges hat at have hvid kantning og kvaste. Dette må imidlertid være en fejl der er opstået i forbindelse med håndkoloreringen af bogen. Farven burde således følge knapfarven og farven på officerens hat. Dette ses da også ved alle de øvrige afbildede regimenter i samme værk.

Støvletter.

Støvletterne er syet af lærred der siden er poleret med voks. Støvletterne lukkes med en skjult lynlås på indersiden af benet. På ydersiden sidder de mange knapper og markerer den oprindelige lukning. Den skjulte lynlås er lavet for at skoleeleverne ikke skal bruge hele og halve timer på at slås med disse knapper.

Fodtøj.

Skoene fremtræder aldrig særligt tydeligt på de samtidige tegninger. Fra trykte kilder vides dog, at de havde firkantet snude og en lille hæl. I øvrigt havde man ikke forskellige sko til højre og venstre fod, de var ens. På tegningerne er skoens lukning altid skjult under støvletterne. Principielt set ved vi derfor ikke hvordan den så ud. Netop fordi lukningen var skjult, var det dog af mindre betydning. Et tilbud fra en håndskomager lød på o. 4.000 kr. pr. par. Da skoene skal anvendes af mange forskellige skoleklasser, var det nødvendigt med 3 forskellige størrelser pr. uniform. 18 par sko à 4.000 kr. ville imidlertid vælte budgettet. Til alt held har netop sko med firkantede snuder været meget moderne de sidste par år. Det lykkedes derfor at finde nogle ganske enkle sorte sko med firkantet snude og lille hæl til 400 kr. parret i en almindelig skoforretning. De er lige til at stikke foden i som en hyttesko, og når støvletten dækker svangen virker de overbevisende.

Skjorter og halsbind.

Om halsen bar de menige soldater oprindelig et sort halsbind der var foret med voksdug eller hestehår. I nakken blev halsbindet samlet med en såkaldt halslås. Ifølge uniformsbestemmelser fra 1747 skulle halsbindet sidde under skjortekraven. På tegninger fra 1760'erne ser det imidlertid grangiveligt ud som om, at halsbindet sidder uden på en høj skjortekrave. Fra samme periode er bevaret civile skjorter med høje kraver. I rekonstruktionen er der taget udgangspunkt i disse. Materialerne fremgik af de trykte kilder. Menigskjorterne er således syet af bleget hørlærred, medens officersskjorterne er syet af

kammerdug, en slags bomuldsstof. Halslåsen er omtalt i adskillige samtidige kilder. Udover at den var af messing, vides blot, at den kunne være ubehagelig at bære. Ved rekonstruktionen havde vi således ingen konkrete holdepunkter. Vi valgte en ganske simpel pladelås med hægte bagpå. Selve låsene blev udført af museets Modelbyggerlaug. Officererne havde et finere halsbind af silke uden halslås.

Skærf.

Oprindelig var officerernes skærf fremstillet i den oldgamle knytteteknik sprang, et håndværk kun meget få mestrer i dag. Selve materialet var silketråd. Af økonomiske årsager var vi også her nød til at finde et alternativ. De rekonstruerede skærf blev således lavet af lange gule og røde repsbånd der blev syet sammen på langs.

Ringkraver.

Med udgangspunkt i de bevarede ringkraver, fremstillede Tøjhusmuseets Modelbyggerlaug 3 stk. kopier. Selve messingpladen blev hamret i facon og derefter poleret og lakeret. Oprindelig var de forgyldte. Kongemonogrammet blev skåret ud i nysølv efter en til lejligheden lavet tegning. Et stort problem var elefantordenen med bånd, der oprindelig var udført i emalje. Sådant arbejde kan stadig udføres af guldsmede, men prisen lå uden for projektets økonomiske rammer. I stedet blev ordenen skåret ud i messing og siden malet med almindelig oliemaling. For at give en emaljeagtig overflade, påførtes flere lag lak. Både monogram, krone og ordensbånd blev påloddet små stifter med gevind og fastgjort med møtrikker til selve pladen, akkurat som på de originale ringkraver. For at beskytte bærerens tøj, blev bagsiden pålimet et stykke stof.

Sabelgehæng og patrontasker.

Som udgangspunkt for rekonstruktionen af patrontaskerne er anvendt en tegning af menige fra Grenaderkorpset og Livgarden til Fods fra ca. 1760. Sabelgehængene voldte lidt flere vanskeligheder. På alle samtidige tegninger er gehængenes sværdtaske skjult under kjolen. Der kendes imidlertid samtidige eksempler fra udlandet og disse har ligget til grund for rekonstruktionen. I de meniges sværdtasker skulle der være plads til både sablen og bajonetten. Hvis disse ikke skulle rasle mod hinanden og samtidig hænge bekvemt, var der dog ikke så mange muligheder. Læderet til såvel taskebandoleret og livremmen var gulligt. Målene på såvel livrem, bandoler og patrontaske kendes fra et sæt uniformsbestemmelser fra 1747. Da genstandene skulle bæres af børn, blev patrontasken reduceret i størrelse for ikke at virke for dominerende. De ovale spænder på hhv. livrem og bandoler er udført i messing af museets Modelbyggerlaug.

Våben.

Hvor der næsten ikke er bevaret nogle uniformsgenstande fra 1700tallet, så er der bevaret så mange våben, at Tøjhusmuseet rent faktisk kunne tillade sig at udtage originale genstande fra sin dubletbeholdning. Til projektet blev således udtaget 2 sabler M/1753 for menige, samt 2 esptonblade M/1734 hvor Oldenborgske Regiments navn er ætset ind i. Da der ikke fandtes sabelskeder M/1753 i Beholdningen, blev der istedet udtaget 2 sabelskeder M/1838. Disse er ganske vist sorte men ligner ellers M/1753. For at opnå den rette gullige farve, blev disse skeder derfor farvet. Geværer, bajonetter, officerskårder samt øvrige skeder måtte dog fremstilles til lejligheden. På grundlag af fotografier og mål af bevarede originaler i museets samlinger, blev genstandene fremstillet i udlandet. I England blev således lavet 2 kopier af flintelåsmusket M/1745 til de to menige. I Tjekkiet blev der lavet kopier af 2 bajonetter med tilhørende skeder samt 3 officerskårder M/1747 med tilhørende skeder. For at undgå at våbnene skal ruste, er de blevet lakeret med en slidstærk klar metallak.

Fane.

Rekonstruktionen af fanen gav anledning til de største metodiske kvaler. Oldenborgske Regiments fane fra perioden er således ikke bevaret, og der kendes så vidt vides heller ingen samtidige afbildninger af den. Tøjhusmuseet har imidlertid i sine samlinger faner fra tre andre regimente fra perioden. I disse er der flere elementer der går igen, hvorfor det anses for sandsynligt, at disse også har figureret på Oldenborgske Regiments fane. Det drejer sig om dannebrogsmærket i øverste hjørne nærmest stangen; Frederik V's monogram i de øvrige hjørner; et slynget bånd med kongens valgsprog over fanens centrale motiv; et slynget bånd med regimentets navn under samme motiv; et centralt motiv med kongens eller provinsens våben under en krone og omgivet af elefantordenen. Selve det centrale motiv må selvsagt have forestillet det oldenborgske våben med de tre gule og to røde tværtriber. Det sidste problem var skjoldholderne. På to af de bevarede faner holdes skjoldet af vildmænd, på den tredje af løver. Vi valgte at forsyne Oldenborgske Regiments fane med vildmænd. Tilbage stod spørgsmålet om selve fanedugens farve. Dette var imidlertid let. Hvert regiment rådede over to faner, én til hver bataillon. Første bataillon havde altid hvid dug.

Under Frederik V var regimentsfanerne broderet på en silkedug med tråd af silke, guld og sølv. Eller rettere på to duge som herefter blev syet sammen ryg mod ryg med en snoet kantsnor af silke. At brodere fanen ville blive vanvittig dyrt de broderede faner blev da også afskaffet i 1785 af økonomiske årsager hvorfor vi valgte at maskinapplikere den i stedet. Applikation indebærer påsyning af mindre stofstykker.

Oprindelig var faneduge af silke. Dette materiale er imidlertid meget skrøbeligt. I stedet valgte vi derfor det nye syntetiske materiale mikrofiber. Dette er betydeligt mere slidstærkt, og det ligner silke næsten til forveksling. Fanespydet, der sidder øverst på fanestangen, er udført i messing af Tøjhusmuseets Modelbyggerlaug. Forlægget har været originale fanespyd med Frederik V's monogram, hvoraf museet har flere i sine samlinger. Oprindelig var fanedugen sømmet fast på stangen. Vi ønskede imidlertid, at dugen skulle kunne tages af m.h.p. rensning. Løsningen blev trykknapper, hvis overside ligner sømhoveder.

Kjoler.

Med til skoletjenestens projekt hørte også rekonstruktionen af 2 kjoler. Det var således afgørende, at det ikke kun blev drengene der fik mulighed for at iklæde sig historiske dragter. Derfor optræder regimentschefens to døtre i spillet iklædt smukke 1700tals kjoler.

Som forlæg for rekonstruktionerne faldt valget på 2 eksisterende danske kjoler. Den ene en smuk lyseblå silkekjole, som befinder sig på Frederiksborgsmuseet. Kjolen er forsynet med snoretræk indvendigt i yderskørtet, så dette kan hejses op sandsynligvis af praktiske og dekorative hensyn. Den anden kjole er en såkaldt piemontaise, hvor der fra halsudskæringen bagtil er fæstet læg som falder løst ned ad ryggen og er syet med ind i yderskørtet. Denne kjole er ligeledes syet i fint tyndt silke og befinder sig på Nationalmuseet. Mønstertegninger til begge kjoler findes i Ellen Andersen: Moden i 1700'erne. Nationalmuseet 1977. Begge kjoler er dateret 1015 år senere end vores periode, men stilen er typisk også for 1760'erne.

Rekonstruktionerne er af hensyn til deres praktiske brug i skoletjenesteregi syet i slidstærkt tyndt jaquardvævet møbelstof.

Kjolerne består af et inderskørt med bindebånd i taljen. Herover et snævert kjoleliv med $\frac{3}{4}$ lange ærmer. Kjolelivet er frontlukket med hægter oprindelig var de snøret og yderskørtet er fæstet til kjolelivets sider og bag, således at inderskørtet ses foran. Kjoleliv og yderskørt tages således på som en jakke. Kjolerne er forsynet med flæsekant af blondestof i halsudskæring og ved ærmekanterne. Flæserne er naturligvis syet fast, men i samtiden bar man dem løst og kunne således bruge dem til forskellige kjoler.

Under rekonstruktionen af kjolerne har det været nødvendigt med disse modifikationer af de oprindelige mønstre for at få dem til at passe målgruppen, nemlig piger i 5.7. klasse. Faconen i de originale kjoleliv bærer tydeligt præg af, at pigebørn og kvinder var snøret, så de fik en flad forside. Især piemontaisens liv har været vanskeligt at rette til en nutidig all round pasform, så derfor er kjolelivet fra den lyseblå kjole med hejs brugt til begge dragter. Det er dog gjort noget viddere for at passe flest muligt, men er naturligvis forsynet med stivere. Ligeledes er det ærmerne fra denne kjole, der er brugt til begge dragter, dog uden nogen form for modifikationer.

Parykker.

I alt blev der fremstillet 8 parykker til undervisningsforløbet af et parykfirma. Disse omfattede 2 menig, 4 officers og 2 pigeparykker. Oprindelig lod de militære deres hår pudre. Derfor er deres parykker fremstillet af hvidt kunststof. Indeni de meniges hårpiske befandt, og befinder, sig et tykt stykke ståltråd. Oprindelig var det vel indført med det formål at yde nakken beskyttelse mod sabelhug fra rytteri, men da den stive hårpisk skulle bæres hver dag, var det nok så meget af æstetiske hensyn. Ikke overraskende omtales den stive pisk som meget ubehagelig i samtidige kilder. De meniges pisk skulle ende i en spids og måtte ikke være forsynet med sløjfe. Officererne skulle derimod bære sløjfe, ligesom en tot hår skulle rage frem fra piskens ende.

Afrunding.

Under rekonstruktionen var det i mange tilfælde nødvendigt at gå på kompromis i spørgsmålet om historisk autencitet. Dette skyldtes dels at dragterne var til børn der har begrænset tid til at tage dem på, dels økonomien i projektet. Endelig skulle uniformerne være lette at vedligeholde.

Tøjhusmuseet har betragtet rekonstruktionen af disse uniformer til skoletjenesten som et pilotprojekt. Som nævnt indledningsvist er der stort set ikke bevaret nogle uniformsgenstande fra 1700tallet. Dette gælder for så vidt også perioden frem til omkring 1842. På længere sigt er det derfor Tøjhusmuseets hensigt at rekonstruere et repræsentativt udsnit af de uniformer, som den danske hær anvendte indtil 1842. De erfaringer som er indhøstet i forbindelse med dette pilotprojekt, vil forhåbentlig være til stor nytte i fremtiden.